

رابطه سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه زنان

سوسن سهامی*، حسن سرایی**، علیرضا کلدی***

مقدمه: هدف این مقاله، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی با خوشه‌ای از ارزش‌ها است که جامعه شناسان برای رسیدن به توسعه و مدرن شدن ارائه می‌دهند. با توجه به این که مطالعات متعدد نشان می‌دهد که ارزش‌ها عمیقاً در ساختارهای اجتماعی کلان ریشه دارند و نظر به این که در سال‌های اخیر بستری مناسب جهت حضور زنان در عرصه‌های عمومی به وجود آمده است سؤال اصلی تحقیق این است که آیا دستیابی زنان به سرمایه اجتماعی توانسته است جهت‌گیری زنان را به سمت ارزش‌های توسعه سوق دهد؟
روش: روش تحقیق پیمایش، با استفاده از پرسش‌نامه بود. جامعه آماری زنان ۱۵-۴۵ شهر شیراز و حجم نمونه ۵۳۴ است، پرسشنامه دارای روایی صوری و روایی سازه است. و برای پایایی آن نیز از آلفای کرونباخ استفاده کرده‌ایم.
یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و ارزش‌های جهانی‌گرایی، عام‌گرایی، علم‌گرایی و عقلانیت رابطه معنی‌داری وجود دارد.
بحث: سرمایه اجتماعی که همواره در تحقیقات و نظریه‌ها به عنوان حلقه مفقود توسعه مطرح بوده در این تحقیق نیز یک رابطه مثبت و معنی‌دار با ارزش‌های معطوف به توسعه دارد، به عبارتی یک متغیر تعیین‌کننده در تجهیز شناختی زنان نسبت به ارزش‌های معطوف به توسعه دارد.

کلید واژه‌ها: ارزش اجتماعی، توسعه، سرمایه اجتماعی، جهانی‌گرایی، عام‌گرایی، علم‌گرایی و عقلانیت.

تاریخ دریافت: ۸۹/۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۰/۳/۱۷

* دکتر جامعه‌شناس، دانشگاه آزاد اسلامی <ssahami@miau.ac.ir>

** دکتر جامعه‌شناس، دانشگاه علامه طباطبایی تهران

*** دکتر جامعه‌شناس، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

مقدمه

ارزش‌ها نقش اساسی در تبیین، کنترل، هدایت، نظارت و پیش‌بینی کنش دارند. در دیدگاه‌های اندیشمندان کلاسیک و مدرن، گاهی این عنصر را به عنوان امر مقدم یا نتیجه تغییر و تحول اجتماعی می‌توان مشاهده کرد. به علاوه عدم توفیق برنامه‌ریزی‌های اقتصادی در زمینه توسعه در کشورهای در حال توسعه سبب تقویت این ایده می‌شود که فرهنگ در هر جامعه به همراه ارزش و ایده‌آل‌های اجتماعی، اساس و بنیان توسعه است. بنابراین صحبت در زمینه ارزش‌های فرهنگی به عنوان عوامل خیزش جوامع به سمت توسعه بالا می‌گیرد. به علاوه تحقیقات گوناگون نشان می‌دهد که ارزش در جوامع و گروه‌های مختلف با درجات مختلفی از توسعه و پیشرفت متفاوت است و ارزش‌ها تحت تأثیر شرایط اجتماعی و اقتصادی، میزان مشارکت و نوع رژیم سیاسی دگرگون می‌شود. بنا براین نتایج بسیاری از تحقیقات در زمینه ارزش‌ها و توسعه تعامل بین تحول در ساختارهای اقتصادی و اجتماعی جامعه با ارزش‌ها را نشان می‌دهد (Inglhart and Baker, 2000; Schwartz and Galit, 2000; Hofsted, 2005).

ایران نیز از جمله کشورهایی است که در جریان مدرنیزاسیون همراه با جریان‌های نوسازی و پس از آن در انقلاب اسلامی با ادامه این روند در سنتزی جدید تغییرات چشمگیری را تجربه کرده است، به طوریکه بافت همگون جامعه به هم خورده و گروه‌ها و طبقات جدیدی به وجود آمده است. یکی از این گروه‌ها که پایگاه اجتماعی سنتی‌شان در جریان نوسازی با دگرگونی‌های عمیقی روبه‌رو شد زنان هستند. تحول در زمینه تحصیلات عالی، اشتغال، مشارکت و حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی موقعیت زنان را در جامعه تغییر داده است، به طوری که حلقه‌های اتصال زنان با بخش‌های میانی و کلان جامعه فراهم شده و زنان از سرمایه اجتماعی برخوردار شدند. نظر به این که در بینش اندیشمندان سرمایه اجتماعی با کاهش هزینه‌ها و تسهیل روابط و اعتماد اجتماعی به عنوان حلقه مفقود توسعه در اشکال مختلف مطرح است، بدین ترتیب سئوال اصلی این مقاله

چنین مطرح می‌شود که آیا برقراری روابط اجتماعی گسترده‌تر و کسب سرمایه اجتماعی بیش‌تر نسبت به گذشته برای زنان بر جهت‌گیری ارزشی توسعه مدار آنان تأثیر گذاشته است؟

به منظور تحلیل نقش و وضعیت مؤلفه‌های ارزش‌های فرهنگی و سرمایه اجتماعی ابتدا لازم است برای تصریح خوشه‌هایی از ارزش‌های معطوف به توسعه در این مقاله مروری بر تحقیقات پیشین و مبانی نظری داشته باشیم تا فضای فرهنگی مناسب توسعه را به تصویر بکشیم، سپس شاخص‌های ارزش‌های معطوف به توسعه و سرمایه اجتماعی معرفی و تبیین می‌شود، در مرحله بعد بر اساس شاخص‌ها و اطلاعات در دست تحلیلی از وضعیت عوامل ارایه شده و در پایان ضمن جمع‌بندی بحث، توصیه‌هایی جهت بهبود زیر ساخت ارائه می‌شود.

سوابق پژوهش

ارزش‌ها و محوریت آن‌ها در نظام اجتماعی و فرهنگی جوامع همواره مورد توجه پژوهش‌گران علوم انسانی - اجتماعی است و هر یک در پرتو چارچوب نظری خاص به طرح ابعاد مفهومی و نظری آن پرداخته‌اند (Vanpeth & Scarbrough, 1995). محققان با مطالعات متعدد نشان داده‌اند که ارزش‌ها در کشورهای مختلف، متفاوت و متناسب با سطوح توسعه و پیشرفت جوامع است (مور، ۱۹۶۳؛ هریسون، ۱۳۶۴؛ وینر، ۱۳۵۴). تحقیقات اینگلهارت و بکر (۲۰۰۰) نیز فرض همگامی مدنیت و توسعه با تغییر در ارزش‌ها را تأیید می‌کند.

تحقیقات متعدد تأثیر مستقیم و غیر مستقیم سرمایه اجتماعی را بر عملکرد و رشد اقتصادی، اجتماعی، رفاه و سلامت جامعه نشان می‌دهد (ازکیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۷؛ شریفیان ثانی و ملکی سعید آبادی، ۱۳۸۵؛ روشنفکر و ذکایی، ۱۳۸۵؛ سعادت، ۱۳۸۵؛ فیروزآبادی و ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۵؛ شادی طلب و حجتی کرمانی، ۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی با تأثیر خود بر کارایی و بهره‌وری عوامل تولید و انباشت سرمایه انسانی توسعه اقتصادی را

موجب می‌شود (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۶؛ Kawachi, 2001; Peepa and Micheal, 2001). پاتنام (۱۹۹۳) نیز در تحقیقات خود نشان داد که دربخش‌هایی از ایتالیا سرمایه اجتماعی بر شکوفایی و توسعه اقتصادی و سیاسی شده است. به باور فوکویما (۱۳۷۹) تفاوت کشورها به لحاظ توسعه یافتگی متأثر از سرمایه اجتماعی است تا درجات صنعتی شدن آن‌ها. کلمن (۱۹۹۰) در مطالعات خود به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی - انسانی و توسعه اقتصادی پرداخته و به باور وی سرمایه اجتماعی با انباشت سرمایه انسانی منجر به توسعه اقتصادی می‌شود. اما تحقیقات پیشین عمدتاً در سطح میانی به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه می‌پردازد، اما این که این شبکه اجتماعی و مشارکت در سطح خرد چگونه عمل می‌کند مورد بررسی قرار نگرفته است.

تحقیقات داخلی در زمینه ارزش‌ها یک تغییر اساسی در ارزش‌ها را نشان می‌دهد به طوری که ارزش‌های مادی در معرض رشد زیادی است، به علاوه برخورداری از تحصیلات، درآمد، اشتغال از متغیرهای مرتبط با ارزشها است (آزادارمکی، غیاثوند ۱۳۸۳: محسنی، ۱۳۷۹؛ سهامی، ۱۳۸۱؛ حاجیلری، ۱۳۷۹). در این مطالعات تنها به رابطه بین ویژگی‌های جمعیت شناختی با ارزش‌ها پرداخته شده و شبکه اجتماعی، اعتماد و مشارکت اجتماعی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین تحقیقات متعدد این فرض را تأیید می‌کند که گسترش سرمایه اجتماعی بستری مناسب جهت توسعه در ابعاد مختلف را ایجاد می‌کند و بر همین اساس مقاله حاضر درصدد است که این یافته را به توسعه فرهنگی تعمیم داده و به بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و ارزش‌های معطوف به توسعه بپردازد.

چارچوب نظری

بررسی جهت‌گیری ارزشی معطوف به توسعه موضوع و محور اصلی مقاله حاضر است. برای تعیین این مسئله به لحاظ نظری با رویکردی فرهنگی و ارزشی دیدگاه‌های جامعه‌شناسی در زمینه تغییرات اجتماعی و توسعه را مورد بررسی قرار دادیم. براساس

نتایج حاصل از مرور مبانی نظری، ارزش‌ها در سطوح مختلف زیر ساخت اساسی توسعه است. بنابراین سؤال مهمی که باید به آن پاسخ داد، این است که ارزش‌های مناسب توسعه کدامند؟ کدام ارزش‌ها در روند توسعه در تصریح و تجهیز شناختی افراد با اهمیت است؟ ارزش‌های یک جامعه توسعه یافته چیست؟ بر اساس اهداف فوق در این بررسی سعی کرده‌ایم خوشه‌هایی از ارزش‌ها، معطوف به توسعه را از مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی استخراج کرده سپس به بررسی روابط ارزش‌ها با دیگر متغیرهای مستقل می‌پردازیم. کلاسیک‌ها از جمله کنت (۱۹۷۳)، دورکیم (۱۹۶۴)، وبر (۱۹۷۸) و مارکس (۱۹۶۷) هر کدام به نحوی، ارزش‌ها و فرهنگ را به عنوان عوامل خیزش، حرکت و تغییرات جوامع مطرح کرده‌اند در ادامه به طور گزیده به هر مورد اشاره می‌کنیم. کنت (۱۹۷۳) در بحث تغییرات اجتماعی سه مرحله تاریخی (مرحله ربانی، مابعد الطبیعی و اثباتی) را برای جوامع در نظر می‌گیرد. در بینش کنت یکی از تحولات فکری در جامعه مدرن و توسعه یافته بایستی علم‌گرایی باشد زیرا در این مرحله مشاهده و آزمایشی جایگزین اعتقاد به قدرت‌های فراطبیعی می‌شود. بنا براین این فرضیه که یکی از ارزش‌ها در جامعه مدرن بایستی گرایش به علم باشد قوت می‌گیرد.

دورکیم (۱۸۹۵) با طرح واژه انسجام ارگانیک معتقد است در جامعه مدرن با توجه به پیچیدگی جامعه، روابط اجتماعی بایستی تغییر پیدا کند، زیرا برقراری ارتباط با ارگان نیاز به حلقه‌های واسط دارد، به عبارتی برقراری ارتباط در یک جامعه ارگانیک به صورت عضویت در نهادها و مشارکت است. به اعتقاد دورکیم همگام با این تغییرات ارزش‌ها مانند فردگرایی، آزادی و دنیایی شدن در جامعه مدرن شکل می‌گیرد. بنابراین این فرض مطرح می‌شود که با شکل‌گیری سرمایه اجتماعی انتظار می‌رود ارزش‌ها اجتماعی نیز به سمت ارزش‌های نوین حرکت کند.

وبر (۱۹۷۸) جامعه‌شناس آلمانی با تبیین ریشه‌های ظهور سرمایه‌داری در مغرب زمین چگونگی توسعه‌یافتگی و صنعتی شدن جوامع غربی را تبیین کرده. وی، رابطه فرهنگ،

ارزش‌ها و دگرگونی اجتماعی را مورد بررسی قرار داده است و شکل‌گیری اعتماد قانونی و عقلانیت را به عنوان دو عنصر مهم در رشد توسعه سرمایه‌داری مد نظر قرار می‌دهد. هم‌گامی اعتماد قانونی به عنوان مؤلفه سرمایه اجتماعی با عقلانیت، این فرض را قوت می‌بخشد که بین اعتماد اجتماعی و عقلانی شدن رابطه معنی‌داری وجود داشته باشد.

به باور کارل دویچ میزان موفقیت بسیج اجتماعی در سطح کل جامعه بستگی به درصد جمعیتی دارد که در معرض جلوه‌های نوگرایی قرار دارند (سیف‌زاده، ۱۳۷۵). آن‌ها عناصر محیطی را در قالب متغیرهایی چون شهری شدن، تعلیم و تربیت، ارتباط توده‌ای، صنعتی شدن، سیاسی شدن، کار در کارخانه و ... می‌بینند که سبب آمادگی انسان برای قبول و پذیرش تجربیات تازه و رشد استعداد او برای ابداع و تغییر، معطوف بودن ذهن او به حال و آینده تا به گذشته و برخوردار بودن از وقت‌شناسی و نظم و انضباط، تمایل داشتن به برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی امور، قابل محاسبه دانستن جهان، اعتقاد به علم و تکنولوژی و احترام به برابری و رعایت حقوق دیگران و ... به عبارتی نوسازی باورها و ارزش‌های نوین می‌شود (وینر، ۱۳۵۴: ورسلی، ۱۳۷۳: وبستر، ۱۳۸۱). گیدنز (۱۹۸۹) ولرنر (۱۹۶۴) نیز معتقدند رشد شهر نشینی و مدنیت در جهان سوم سبب تضعیف سنت و تغییر در شیوه زندگی و نظام ارزشی شده است.

هریسون (۱۳۶۴) به منظور تبیین بعد فرهنگی توسعه اقتصادی دو نوع فرهنگ ایستا و پویا را مشخص می‌کند. ده ارزش و نگرش که ملاک تفکیک این دو فرهنگ هستند، عبارتند از: جهت‌گیری زمانی، کار، قناعت، آموزش، شایستگی (درمقابله رابطه‌مندی)..... مور (۱۹۶۳) معتقد است که فرآیند توسعه صرفاً رشد اقتصادی نیست. وی در مورد ارتباط ارزش‌ها و توسعه اقتصادی استدلال می‌کند که «ارزش‌ها» با معیارهای خاص، قوانین سازمانی و اجرای زمینه عقلانی را فراهم می‌کنند. بالأخره پارسونز (۱۹۶۶) برای تفکیک جوامع سنتی و نوگرا، مفهوم «متغیرهای الگویی»^۱ را مطرح می‌کند. متغیرهای الگویی، روابط اجتماعی مهمی هستند که در بستر نظام فرهنگی، یعنی متعالی‌ترین و مهم‌ترین

1- pattern variables

سیستم در چارچوب نظری پارسونز، قرار داشته و از خصوصیت دوام و تکرارپذیری برخوردارند. منظور او از متغیر انتخاب یک شق از دو شقی است که عامل پیش از آن که بخواهد به عمل دست بزند یکی از آن‌ها را انتخاب می‌کند، متغیرهای الگویی عبارتند از: عاطفی بودن، جهت‌گیری جمعی، عام‌گیری، کیفیت ذاتی بودن و ویژه بودن.

گیدنز (۱۹۹۱)، تفاوت‌های فرهنگ مدرن و پیش از مدرن را بر اساس محیط‌های اعتماد تقسیم‌بندی می‌کند. محیط‌های اعتماد در فرهنگ‌های مدرن نظام‌های انتزاعی است که وسیله تثبیت روابط هستند.

شوارتز (۱۹۹۷، ۲۰۰۶، ۲۰۰۰) نیز با طرح ارزش‌های ده گانه با بررسی اولویت‌های ارزشی در سطح بین‌المللی تفاوت‌های بین کشورها را بر اساس ارزش‌ها تبیین می‌کند. یافته‌های سهامی (۱۳۸۷)، نیز نشان داده است که اولویت‌های ارزشی دانشجویان ایران با سایر کشورهای توسعه یافته متفاوت است. هافستد (۲۰۰۵) نیز با یک نوع‌بندی هفت‌گانه ارزش‌های درون‌سازمانی را در سطح بین‌المللی مورد مقایسه قرار داده است و تفاوت فرهنگ سازمانی را در کشورهای توسعه یافته و سایر کشورها به تصویر می‌کشد. بنابراین نظریه‌ها و تحقیقات جدید پیرامون تحول ارزش‌ها و تفاوت جوامع توسعه یافته و دیگر جوامع از نظر ابعاد جهانی ارزش خون تازه‌ی را در جریان مطالعات فرهنگی و ارزش‌ها، جریان داده است. واز این خرمن حوزه‌های علمی گوناگون برای تبیین، بهره‌وفی را می‌برند. بنا براین با مرور ادبیات توسعه با رویکرد فرهنگی می‌توان به این سؤال پاسخ گفت که ارزش‌های فرهنگی مناسب برای توسعه عبارتند از: علم‌گرایی، فرد‌گرایی، عقلانیت، عام‌گرایی، رضایت و...

سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی برای بیان و توضیح مکانیزم عمل همبستگی و پیوستگی اجتماعی و عملکرد نهادهای اجتماعی پیشنهاد گردید. سرمایه اجتماعی به گونه‌های متفاوتی تعریف می‌شود. بسیاری آن را به جیمز کلمن (۱۹۹۰) نسبت می‌دهند. او استدلال کرد که سرمایه

اجتماعی امکانات قطعی اعمال (حرکات، اقدامات) بازیگران درون ساختار اجتماعی است. پیربورديو (۱۹۸۶) سرمایه اجتماعی را چنین تعريف می‌کند: «ابناشت منابع واقعی و معنوی که فرد را با یک شبکه بادوام نهادینه شده از آشنایی و احترام متقابل همراه با تعلق درگیر می‌کند». دیوید یوسگام معنی سرمایه اجتماعی را چنین مشخص می‌کند که سرمایه اجتماعی به ارتباطات بین افراد و شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای عمل متقابل و اعتمادی که از آن ناشی می‌شود اشاره می‌کند (Allik&Realo,2004; Manohar, 2006). پاتنام (۲۰۰۰) معتقد است، مفاهیم ارتباط اجتماعی و مشارکت مدنی از جمله ملاقات با همسایه‌ها، مشارکت سیاسی، عضویت در گروه‌های ارتباطی کلیساها و در سازمانهای دوستانه، صور اساسی سرمایه اجتماعی هستند.

فوکویاما (۱۹۹۰) از طرف دیگر، بیان کرد که مفاهیمی مانند اعتماد، شبکه‌ها و جامعه مدنی که با سرمایه اجتماعی مرتبط هستند، در واقع فقط به عنوان یک نتیجه آشکار از سرمایه اجتماعی پدیدار شده‌اند نه خود سرمایه اجتماعی. این تعريف مشخص می‌کند که سرمایه اجتماعی یک هنجار غیر رسمی است که همکاری بین (دو یا بیشتر) افراد را با وجود این تفاوت‌ها ترویج می‌دهد. همه مؤلفین بر این مسئله توافق دارند که مفاهیم اعتماد اجتماعی یا اطمینان هسته، حداقل یک نتیجه مهم از سرمایه اجتماعی است.

سرمایه اجتماعی عبارت است از منابع بالقوه و بالفعل که می‌تواند از طریق عضویت در شبکه‌های اجتماعی مربوط به کنش‌گران منتقل شود (Anheier,1995). سرمایه اجتماعی از دیدگاه بورديو دارای دو مؤلفه اساسی است که عبارت است از عضویت گروهی و اتصال به شبکه‌های اجتماعی. این سرمایه عبارت است از کیفیتی که حاصل روابط بین کنش‌گران است (Silisianen,2000). غفاری و اتق (۱۳۸۵) با تلفیق تئوری بورديو و دیدگاه ولکاک و ناربان، سرمایه اجتماعی را در سه بعد سرمایه اجتماعی برون گروهی، درون گروهی و سرمایه اجتماعی ارتباطی مورد بررسی قرار داده‌اند. تاجبخش (۱۳۸۵) نیز به انجمن‌های داوطلبانه، اتحادیه‌های کار، احزاب سیاسی و جوامع بشری به عنوان نمونه‌های جالبی از

سرمایه اجتماعی اشاره می‌کند.

فرضیه تحقیق:

- ۱- بین سرمایه اجتماعی و جهانی‌گرایی زنان رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۲- بین سرمایه اجتماعی و عام‌گرایی زنان رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۳- بین سرمایه اجتماعی و علم‌گرایی زنان رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۴- بین سرمایه اجتماعی و عقلانیت زنان رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۵- بین سرمایه اجتماعی و ارزش معطوف به توسعه زنان رابطه معنی‌دار وجود دارد.

روش پژوهش

در این تحقیق از روش کمی استفاده می‌گردد. پژوهش‌های کمی دارای انواع مختلفی است که یکی از انواع پر کاربرد و مهم آن پیمایش است (دواس، ۱۳۸۳). در پیمایش اجتماعی از شیوه‌های مختلفی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌کنند. پرسش‌نامه یکی از ابزارهای مهم متداول برای جمع‌آوری اطلاعات پیمایشی است. بنابراین ابزار اصلی برای گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسش‌نامه است.

الف) واحد نمونه‌گیری و حجم نمونه

با توجه به پراکندگی جمعیت مورد مطالعه (زنان بین ۱۵ تا ۴۵ ساله) واحد نمونه‌گیری در سطح شهر، خانواده است پایه اطلاعات جمعیتی برای تعیین نمونه آماری نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۶ است و با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه برآورد شده است (سرابی، ۱۳۷۲). برای شمار زنان ۱۵ تا ۴۵ ساله شهر شیراز که ۲۷۸۱۱۱ نفر است با ضریب اطمینان ۹۵ درصد حجم نمونه ۵۲۴ نفر است.

پ- شیوه نمونه گیری

شیوه نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای است، بدین معنا که از بین مناطق سرشماری شهر شیراز تعدادی منطقه به صورت تصادفی انتخاب شده و سپس در درون هر منطقه به نسبت وجود خانوارها بخش‌های کوچک‌تری به عنوان یک خوشه در نظر گرفته می‌شود و خانواده‌های درون هر خوشه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

ابزار پژوهش

ابزار پژوهش، پرسش‌نامه محقق ساخته است.

تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی

برای معرفی شاخص‌ها از نظریه‌های گوناگون و منابع متعدد داخلی (غفاری و انق، ۱۳۸۵) و خارجی (داده از آرشیو سه پیمایش مرتبط با سرمایه اجتماعی (Allik&Realo,2004). فهرست مبسوط اولیه از شاخص‌های سرمایه اجتماعی را استخراج کرده سپس معرف‌های هر شاخص را تعیین و گویه‌ها تنظیم شدند. برای سنجش این متغیر مقیاسی مشتمل بر ۲۰ گویه طراحی شده است که با انجام مطالعه مقدماتی و جمع‌آوری اطلاعاتی روی ۱۰۰ نفر از جمعیت نمونه و با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی روایی سازه‌ای را مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اهداف تحقیق از چرخش واریماکس در تحلیل عاملی استفاده شده است. بدین ترتیب ۱۹ سؤال باقی مانده است که آزمون کرویت بارتلت آن نیز معنی‌دار است.

(KMO= ۰/۸۳۴, Bartlett's Test=2/66, sig=0/01)

برای اندازه‌گیری پایایی این مقیاس نیز از آلفای کرونباخ استفاده کرده‌ایم که α نیز بیش از ۰/۷۰ بوده است.

جدول ۱- بارهای اصلی حاصل از تحلیل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

ضرب تعیین هر عامل	ضرب تعیین هر مؤلفه	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	سرمایه اجتماعی
۲۳/۳۷۷	۰/۴۹۲				۰/۶۷۰	دوستانی دارم که با هم فکری آن‌ها به راحتی می‌توانم مسائل زندگی‌ام را حل کنم.
	۰/۴۸۲				۰/۶۱۰	دوستان بانفوذی دارم که در انجام کارهای اداری به من کمک می‌کنند.
	۰/۴۹۴				۰/۶۸۳	زمانی که به پول نیاز دارم به راحتی می‌توانم از دوستانم قرض بگیرم.
	۰/۶۹۰				۰/۶۸۴	دوستانی دارم که به راحتی در هر زمینه، می‌توانم به آن‌ها اعتماد کنم.
	۰/۴۲۷				۰/۷۹۷	دوستانی دارم که می‌توانم فرزندانم را با اعتماد به آن‌ها بسپارم.
	۰/۶۳۱				۰/۶۳۵	دوستانی دارم که اشیاء قیمتی خود را می‌توانم با اعتماد کامل به آن‌ها بسپارم.
	۰/۵۳۳				۰/۷۳۱	دوستانی دارم که با هم فکری آن‌ها به راحتی می‌توانم مسائل زندگی‌ام را حل کنم.
۱۱/۴۸	۰/۶۵۶			۰/۶۶۰		برای رفت و آمد کودکان و بسته‌های مهم به راننده‌های آژانس اعتماد دارم.
	۰/۵۹۸			۰/۸۰۰		رفتگران محل قابل اعتماد هستند.
	۰/۳۷۱			۰/۷۴۲		پزشکان و افراد متخصص قابل اعتمادند.
	۰/۵۶۴			۰/۵۴۲		کسبه محل قابل اعتمادند.
۸/۴۶	۰/۴۶۷		۰/۵۸۰			به چه میزان در کمیته‌های محلی در سال‌های گذشته خدمت کرده‌اید؟
	۰/۴۵۷		۰/۷۱۹			به چه میزان در سال‌های گذشته عضو انجمن یا سازمان‌ها بوده‌اید؟
	۰/۶۵۵		۰/۶۷۶			به چه میزان در گردهم‌آیی عمومی برای حل مسائل شهر ... حضور پیدا کرده‌اید.
	۰/۳۹۷		۰/۶۰۶			به چه میزان در سازمان‌های غیرانتفاعی عضویت دارید؟
	۰/۴۹۲		۰/۷۹۲			به چه میزان در سال‌های گذشته در پروژه‌های کمیته و انجمن‌ها فعالیت کرده اید.
	۰/۴۸۲		۰/۶۳۶			به چه میزان در انجمن‌های محلی و مذهبی شرکت می‌کنید یا عضو هستید.
۶/۴۸	۰/۵۶۰	۰/۶۷۵				در مواقع ضروری (بیماری، مشکلات مالی) روی کمک خانواده ام حساب می‌کنم.
	۰/۵۳۵	۰/۷۱۳				به اعضای خانواده خود اطمینان دارم.

تعریف مفهومی و عملیاتی جهت‌گیری ارزشی توسعه مدار

براساس دیدگاه‌های توسعه، جوامع توسعه یافته در برابر جوامع توسعه نیافته در ابعاد زیر از نقطه نظر ارزشی متفاوت هستند:

ارزش علم‌گرایی، کار، اعتماد، تفکر دموکراتیک، رضایت از زندگی، عام‌گرایی، عقلانیت، جهان‌گرایی، میزان مشارکت اجتماعی (هافستد، ۲۰۰۵؛ شوارتز، ۲۰۰۶؛ وینر، ۱۳۵۴؛ ورسلی، ۱۳۷۳؛ ویستر، ۱۳۸۱؛ گیدنز، ۱۹۸۹؛ هریسون، ۱۳۶۴؛ لرنر، ۱۹۶۴؛ پارسونز، ۱۹۶۶) برای هر کدام از ارزش‌ها، شاخص و معرف‌هایی برای سنجش وجود دارند. جهت‌گیری عقلانی از طریق گویه‌های مرتبط با میزان آینده‌نگری (توجه به آینده)، وقت‌شناسی، حساب‌گری، دقیق بودن و... شاخص‌های عام‌گرایی به وسیله گویه‌های توجه به منافع تمام افراد جامعه؛ عدم خاص‌گرایی در مصرف و... شاخص‌های جهانی‌گرایی به وسیله گویه‌های آگاهی جهانی، توجه به مسائل جهانی (محیط زیست جهانی، جنبش‌های جهانی)، خیرخواهی نسبت به مردم جهان و... شاخص‌های علم‌گرایی به وسیله گویه‌های انگیزه برای کسب علم، داشتن خلاقیت علمی و انتقادپذیری، تقبل هزینه برای علم سنجیده می‌شوند.

برای سنجش متغیر وابسته با توجه به مبانی نظری جامعه‌شناسی کلاسیک و روان‌شناسی اجتماعی فهرست مبسوطی از شاخص‌ها و معرف‌ها طراحی شد و سپس در طی چندین مرحله، ۱۶۱ گویه تدوین، و روایی صوری آن‌ها توسط اساتید برجسته تأیید شده است. پس از آن ۹۰ سؤال باقی مانده است، که از این ۹۰ سؤال ۱۴ مقیاس به دست آمده که برای کاهش متغیرها با تحلیل عاملی مجدد ۱۴ مقیاس بر روی ۳ عامل قرار گرفته که یکی از این عوامل شامل ۴ مقیاس بوده که تحت عنوان ارزش‌های توسعه مدار نام‌گذاری شده است. این ارزش‌ها عبارتند از: جهانی‌گرایی، عام‌گرایی، علم‌گرایی و عقلانیت.

با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی، روایی سازه‌ای را مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اهداف تحقیق از چرخش واریماکس در تحلیل عاملی استفاده شده است. که

آزمون کرویت بارتلست آن نیز معنی دار است.

(KMO= ۰/۸۹۲, Bartlett's Test=4/31, sig=0/00)

برای اندازه‌گیری پایایی این مقیاس نیز از آلفای کرونباخ استفاده کرده‌ایم که α نیز بیش از ۰/۷۰ بوده است.

جدول ۲- بارهای اصلی حاصل از تحلیل مؤلفه‌های ارزش‌های معطوف به توسعه

ضریب تعیین هر عامل	ضریب تعیین مؤلفه	علم گرایی	عام گرایی	جهانی گرایی عقلانی	ارزش‌های معطوف به توسعه
۲۳/۳۷۷	۰/۵۲۹			۰/۵۷۱	در تفریح به کوه و دشت از آلوده کردن محیط پرهیز می‌کنم.
	۰/۵۰۲			۰/۸۳۹	ایجاد ارتباط با کشورهای جهان باعث پیشرفت ما می‌شود.
	۰/۶۷۶			۰/۶۹۶	انسان‌ها صرف نظر از ملیت و مذهب قابل احترام هستند.
	۰/۶۱۴			۰/۶۸۱	امروزه مسائل جهان مسئله همه کشورهای است.
	۰/۵۳۹			۰/۷۹۸	آسیب رساندن به طبیعت در هر کجای دنیا همه انسان‌ها را متضرر می‌کند.
	۰/۵۲۶			۰/۷۸۰	باید در هر کجای دنیا که هستیم در حفظ محیط زیست بکوشیم.
	۰/۴۵۴			۰/۶۹۵	زنان جهان برای دست یافتن به حقوقشان باید متحد شوند.
۱۱/۴۸	۰/۵۶۴			۰/۶۴۳	قبل از انجام هر کاری نتیجه آن را ارزیابی می‌کنم.
	۰/۶۱۱			۰/۶۹۱	قبل از شروع هر کاری در مورد آن دقیقاً فکر می‌کنم.
	۰/۵۲۳			۰/۶۶۶	هرگاه شکست می‌خورم عبرت می‌گیرم و دوباره از نو شروع می‌کنم.
	۰/۵۵۷			۰/۶۰۸	علی‌رغم مشکلاتی که بر سر راه من قرار دارند به آینده خود امیدوار هستم.
	۰/۵۹۳			۰/۶۶۶	همواره راهی را پیدا می‌کنم که کارهایم با سرعت بیشتر و راحت‌تر انجام شود.

ضرب تعیین هر عامل	ضرب تعیین مؤلفه	علم گرای	عام گرای	جهانی گرای عقلانی	ارزش های معطوف به توسعه
	۰/۵۶۲			۰/۶۴۸	صبح خود را، با یک برنامه قبلی و هدفمند شروع می‌کنم.
	۰/۶۳۵			۰/۶۹۴	حداقل برای هفته‌ای که در پیش رو دارم برنامه‌ریزی دارم.
	۰/۴۷۹			۰/۶۵۶	من ارزش زمان را می‌دانم و کم‌تر اتفاق می‌افتد که وقتم را تلف کنم.
	۰/۴۷۸			۰/۶۲۰	همواره احساس مفید بودن می‌کنم.
۸/۴۶	۰/۵۰۱		۰/۵۶۲		حاضرم برای کاهش آلودگی هوا پیاده یا با وسایل نقلیه عمومی به کارهایم رسیدگی کنم.
	۰/۶۷۴		۰/۷۴۲		حاضرم از حق یا منافع خودم به خاطر دیگران بگذرم.
	۰/۶۱۴		۰/۷۱۷		در هر کجا باشم به راحتی می‌توانم از خواسته‌هایم به نفع دیگران بگذرم.
	۰/۵۳۹		۰/۶۶۲		حاضرم برای حفاظت از محیط طبیعی جهان از برخی امکانات آسایشی بگذرم.
	۰/۵۲۶		۰/۶۱۵		برای کاهش آلودگی حاضرم لباس بیشتر بپوشم و از بخاری کم‌تر استفاده کنم.
	۰/۴۵۴		۰/۶۹۰		از حقوق خود به نفع سازمان دولتی و عام‌المنفعه می‌گذارم.
	۰/۴۷۸	۰/۶۲۱			علم برای به دست آوردن امکانات بهتر و خانواده بهتر ضروری است.
	۰/۶۴۱	۰/۶۲۸			انسان تحصیل کرده در جامعه باید از جایگاه بهتری برخوردار باشد.
۶/۴۸۸	۰/۵۹۸	۰/۶۲۶			من ترجیح می‌دهم کتاب دینی بخوانم تا یک کتاب علمی بخوانم.
	۰/۶۸۶	۰/۶۶۳			به دست آوردن تحصیلات بالا، بهتر از موفقیت‌های دیگر است.
	۰/۶۰۲	۰/۵۹۷			بیش‌ترین بودجه خانواده را صرف تحصیل فرزندانم می‌کنم.

یافته‌های تحقیق

سرمایه‌ها به طور عام و سرمایه اجتماعی به طور خاص از جمله مفاهیم نوینی هستند که در بررسی‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح هستند و لذا هدف مقاله مورد نظر ارزیابی و تبیین رابطه سرمایه اجتماعی بر ارزش‌های توسعه مدار است. سرمایه اجتماعی، به عنوان مؤلفه‌های نرم‌افزاری در توسعه همواره مد نظر است و امروزه در سازمان‌ها و جوامع مختلف نقش این سرمایه‌ها بسیار مهم است و مولد ارزش‌های توسعه هستند. به همین منظور فرضیه‌های در ارتباط با رابطه سرمایه اجتماعی بر ارزش‌های توسعه مدار طراحی می‌شود و سپس به وسیله تحلیل واریانس مورد آزمون قرار می‌گیرد.

فرضیه اول: بین سرمایه اجتماعی با جهانی‌گرایی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۳- جهانی‌گرایی و سرمایه اجتماعی: ماتریس همبستگی سرمایه اجتماعی با جهانی‌گرایی

تعداد	سرمایه اجتماعی				جهانی‌گرایی
	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	
۵۲۳	**۰/۱۳۸	*۰/۰۸۸	**۰/۱۴۱	**۰/۱۳۰	ضریب همبستگی پیرسون
	۰/۰۰۲	۰/۰۴۴	۰/۰۰۱	۰/۰۰۳	p-مقدار

** معناداری تا سطح ۰/۰۱، * معناداری تا سطح ۰/۰۵

بر اساس جدول (۳) بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی، اعتماد درون گروهی و برون گروهی و مشارکت اجتماعی) با ارزش جهانی‌گرایی رابطه وجود دارد و این رابطه در سطح بیش از ۹۵ درصد معنی‌دار است.

فرضیه دوم: بین سرمایه اجتماعی با عام‌گرایی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۴- عام‌گرایی و سرمایه اجتماعی: ماتریس همبستگی سرمایه اجتماعی با عام‌گرایی

تعداد	سرمایه اجتماعی				عام‌گرایی
	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	
۵۲۳	*.۱۱۱	**۰/۱۲۹	**۰/۱۴۱	*.۱۱۰	ضریب همبستگی پیرسون
	۰/۰۱۱	۰/۰۰۳	۰/۰۰۱	۰/۰۲۱	p-مقدار

** معناداری تا سطح ۰/۰۱، * معناداری تا سطح ۰/۰۵

براساس جدول (۴) بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد درون‌گروهی و برون‌گروهی) با ارزش عام‌گرایی رابطه وجود دارد و این رابطه در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار است.

فرضیه سوم: بین سرمایه اجتماعی با عقلانیت، رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۵- عقلانیت و سرمایه اجتماعی: ماتریس همبستگی سرمایه اجتماعی با عقلانیت

تعداد	سرمایه اجتماعی				عقلانیت
	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	
۵۲۳	**۰/۲۳۲	**۰/۲۶۴	**۰/۱۵۱	**۰/۱۶۸	ضریب همبستگی پیرسون
	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	p-مقدار

** معناداری تا سطح ۰/۰۱، * معناداری تا سطح ۰/۰۵

بر اساس جدول (۵) بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی، اعتماد درون گروهی، مشارکت اجتماعی و برون‌گروهی) با ارزش عقلانیت رابطه وجود دارد و این رابطه در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار است.

فرضیه چهارم: بین سرمایه اجتماعی با علم‌گرایی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۶- علم‌گرایی و سرمایه اجتماعی: ماتریس همبستگی سرمایه اجتماعی با علم‌گرایی

تعداد	سرمایه اجتماعی				علم‌گرایی
	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	
۵۲۳	**۰/۲۸۴	۰/۰۵۹	**۰/۱۱۳	۰/۰۸۴	ضریب همبستگی پیرسون
	۰/۰۰۰	۰/۱۸۱	۰/۰۱۰	۰/۰۵۴	p-مقدار

** معناداری تا سطح ۰/۰۱، * معناداری تا سطح ۰/۰۵

بر اساس جدول (۶) بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (شبکه اجتماعی، اعتماد درون‌گروهی و برون‌گروهی) با ارزش علم‌گرایی رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار است. بین مشارکت اجتماعی و علم‌گرایی رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

فرضیه پنجم: بین سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه، رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۷- ارزش‌های معطوف به توسعه و سرمایه اجتماعی: ماتریس همبستگی سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه

تعداد	سرمایه اجتماعی				ارزش‌های معطوف به توسعه
	اعتماد درون گروهی	مشارکت اجتماعی	اعتماد برون گروهی	شبکه اجتماعی	
۵۲۳	**۰/۲۲۹	**۰/۱۶۴	**۰/۱۷۲	**۰/۱۷۱	ضریب همبستگی پیرسون
	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	p-مقدار

** معناداری تا سطح ۰/۰۱، * معناداری تا سطح ۰/۰۵

بر اساس جدول (۷) بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه رابطه وجود دارد و این رابطه در سطح بیش از ۹۵ درصد معنی‌دار است.

نتیجه

پرسش آغازین این تحقیق، پیرامون رابطه بین سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه بوده است. چنان‌که اشاره شد، از جمله تحولاتی که کشور ما در دهه‌های اخیر شاهد آن بوده حضور فعال زنان در عرصه‌های عمومی است. با توجه به نظریه‌ها و ادبیات موجود انتظار می‌رفت، سرمایه اجتماعی با غنی‌سازی کنش‌های اجتماعی، بالا بردن کیفیت، هدف و مفهوم زندگی، به تدریج به عنصری حیاتی جهت تسهیل و خیزش ارزش‌ها به سمت گونه‌های نوین‌تر تبدیل شود.

یافته‌ها نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی با ارزش‌های معطوف به توسعه رابطه معنی‌داری دارد، به عبارتی افزایش سرمایه اجتماعی زنان توسعه فرهنگی را به دنبال داشته است و شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد درون‌گروهی و برون‌گروهی به عنوان شاخص‌های پیشرفت مدنی با ارزش‌های معطوف به توسعه (جهانی‌گرایی، عام‌گرایی، عقلانیت، علم‌گرایی) ارتباط معنی‌داری دارند.

در مجموع سرمایه اجتماعی به عنوان حلقه واسط بین حوزه خصوصی و حوزه عمومی مولد ارزش‌ها و نگرش‌های نوین است و شبکه اجتماعی قوی، اعتماد و مشارکت اجتماعی مهارت افراد را در پیگیری اهداف جمعی، کنش‌های همکاری جویانه در مسائل و علایق عمومی را توسعه می‌دهد (Kawachi, 2001; Peepa and Micheal, 2001). به علاوه این یافته‌ها با ادبیات و مطالعات پیشین داخلی از جمله معینی و همکاران (۱۳۸۱)، فیضی و همکاران (۱۳۸۷)، فیروزآبادی و همکاران (۱۳۸۵)، غیوری و همکاران (۱۳۸۷) و روشن فکر و همکاران (۱۳۸۵) هم‌سو است، به عبارتی همان‌گونه که سرمایه اجتماعی منجر به توسعه اقتصادی می‌شود، این سرمایه نیز قادر است در زمینه فرهنگی نیز ارزش‌های توسعه مدار را ایجاد کند. بنابراین نقش سرمایه اجتماعی در توسعه ارزش‌های مدرن کم‌تر از سرمایه گذاری اقتصادی نیست و همان‌طور که توسعه اقتصادی سبب تغییر نگرش و ارزش‌ها می‌شود (وینر، ۱۳۵۴؛ ورسلی، ۱۳۷۳؛ ویستر، ۱۳۸۱؛ گیدنز، ۱۹۸۹؛ هریسون، ۱۳۶۴؛ لرنر، ۱۹۶۴؛ شوارتز، ۲۰۰۰، ۱۹۹۷؛ هافستد، ۲۰۰۵) مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی، اعتماد و شبکه اجتماعی) نیز در قالب بسط انجمن‌ها و نهادهای مدنی در تجهیز شناختی زنان مورد مطالعه مؤثر بوده است.

نکته قابل توجه این است که از میان شاخص‌های سرمایه اجتماعی، اعتماد درون گروهی قوی‌ترین رابطه را با ارزش‌های توسعه مدار دارد. به عبارتی این قابلیت تحت تأثیر عوامل داخلی است؛ بنابراین عدالت و امنیت سیاسی عاملی کلیدی در رشد بالندگی ارزش‌های والا و انسانی است. به علاوه، برجستگی نقش زنان در عرصه‌های اجتماعی و خانوادگی موجب می‌شود که جلب اعتماد و مشارکت اجتماعی زنان نه تنها موجب توسعه ارزش‌های جهانی، عام‌گرایی، عقلانیت و علم‌گرایی در نگرش زنان شود بلکه زمینه‌ساز و ضامن جامعه‌پذیری متناسب با توسعه نسل‌های آینده نیز باشد.

محدودیت‌ها:

- ۱- پیچیدگی مفهوم سرمایه اجتماعی استفاده از الگوهای متعدد در اندازه گیری.
- ۲- با توجه به محدود بودن جامعه و نمونه به شهر شیراز، نتایج به دیگر جوامع قابل تعمیم نیست.

پیشنادهایی برای ارتقای سرمایه اجتماعی

- ۱- بدون شک در هر جامعه‌ای ظرفیت‌هایی وجود دارد که پشتوانه‌ای قوی برای ایجاد الگوهای جدید تعاملی است که می‌توانند درک ما را از مسئولیت و تعهد نسبت به یکدیگر احیا کنند. ما باید ضمن تشخیص این ظرفیت‌ها، مکان‌هایی را برای شهروندان در نظر بگیریم تا گرد هم آیند. همچنین باید سعی کنیم این مکان‌ها را امن، قابل دست‌رس و دوستانه بسازیم، به طوری که بچه‌ها، بزرگ‌ترها، جوانان و غریبه‌ها در این اماکن عمومی احساس خودمانی کنند و آن مکان را متعلق به خود بدانند.
- ۲- جوامع با مشخص کردن منابع محلی خود و ایجاد برنامه‌های کاری برای ساختن خانه‌ای مدنی به خلق سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی می‌توانند اقدام کنند؛ زیرا سرمایه اجتماعی باعث تقویت ارزش‌های توسعه‌مدار می‌شود.
- ۳- عدم دخالت دولت در انجمن‌های مردمی امری ضروری است.
- ۴- تشکیل انجمن‌های محلی و شرکت‌های مبتکرانه محلی.
- ۵- خانواده هسته که زن و مرد شاغل هستند، برای گرفتن خدماتی (نگهداری از فرزندان، غذا) که در گذشته توسط خانواده و همسایگان ارائه می‌شد، هم اکنون به بازار متوسل می‌شوند. توسعه اجتماعی و محلی در جهت ارائه این گونه خدمات می‌تواند سبب بازسازی سرمایه اجتماعی می‌شود.
- ۶- خوداتکایی محلات و مشارکت زنان و در امور محله در خلق اعتماد و سرمایه اجتماعی مفید است.

- ۷- تعاملات، مشارکت و درگیر شدن در مسائل جامعه یک عامل مهم در ایجاد اعتماد اجتماعی است. بنابراین ایجاد موقعیت‌های اجتماعی جدید برای جوانان که موجب مشارکت هر چه بیشتر آن‌ها شود، می‌تواند در ایجاد سرمایه اجتماعی مفید باشد.
- ۸- توانمندسازی زنان در سطوح اجتماعی به طوری که موقعیت‌های جدید برای مشارکت آن‌ها در فعالیت گروهی و جمعی ایجاد شود.
- ۹- عرصه‌ای که در آن دولت‌ها، به طور معمول بیش‌ترین تأثیر مستقیم را در ایجاد سرمایه اجتماعی دارند، آموزش و پرورش است و مؤسسات آموزش، می‌تواند سرمایه اجتماعی را به شکل قواعد و هنجارهای اجتماعی منتقل سازند.
- ۱۰- گسترش تأمین اجتماعی برای زنان به خصوص زنان اقشار کم‌درآمد، می‌تواند سبب گسترش اعتماد و سرمایه اجتماعی شود.
- ۱۱- توجه شایسته به سیاست‌های عدالت اجتماعی به منظور ایجاد توازن معقول بین اقشار مختلف مردم و پیش‌گیری از شکاف طبقاتی.
- ۱۲- اهمیت دادن به نظر و خواسته‌های زنان و مشارکت دادن زنان در تصمیم‌گیری در سطوح کلان.

- آزاد ارمکی، ت. و غیاثوند، ا. (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی و تغییرات فرهنگی در ایران، تهران، نشر آن.
- ازکیا، م. و فیروزآبادی، س. ا. (۱۳۸۷)، بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره برداری از زمین و عوامل مؤثر بر تبدیل بهره برداری‌های دهقانی به تعاونی، نامه علوم اجتماعی، بهار، ۱۶ (پیاپی ۳۳): ۷۷-۹۸.
- تاجبخش، ک. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی اعتماد، دموکراسی و توسعه (ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان)، تهران، شیرازه.
- حاجیلری، ع. (۱۳۷۹)، مقایسه ارزشها در مطبوعات کشور، پژوهش فرهنگی استان‌ها، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد.
- دواس، دی. ای. (۱۳۸۳)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی (ترجمه هوشنگ نایی)، تهران، نشر نی.
- رحمانی، ت. و عباسی نژاد، ح. و امیری، م. (۱۳۸۶)، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران مطالعه موردی: استانهای کشور با روش اقتصادسنجی فضایی، فصلنامه پژوهش اقتصادی، سال ششم، شماره دوم، تابستان.
- روشن فکر، پ. و ذکایی، م. (۱۳۸۵)، جوانان، سرمایه اجتماعی و رفتارهای داوطلبانه، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، زمستان ۱۳۸۵/ ۶ (۲۳): ۱۱۳-۱۴۶.
- سعادت، ر. (۱۳۸۵)، تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، زمستان ۱۳۸۵/ ۶ (۲۳): ۱۷۳-۱۹۵.
- سزایی، ح. (۱۳۷۲)، نمونه گیری، تهران، سمت.
- سهامی، س. (۱۳۸۱)، بررسی ارزش‌های فرهنگی جوانان در مقایسه با بزرگسالان در شیراز، فصلنامه پژوهشی - فرهنگی فرهنگ فارس، دوره جدید شماره ۴-۵: ۴۹-۲۳.
- سهامی، س. (۱۳۸۷)، اولویت‌های ارزشی دانشجویان، پژوهش نامه علوم اجتماعی گرمسار، سال دوم، شماره دوم.
- سیف‌زاده، س. (۱۳۷۵)، نظریه مختلف درباره راههای گوناگون نوسازی و دگرگونی سیاسی، چاپ سوم، تهران، نشر قومس.

- شادی طلب، ژ. و حجتی کرمانی، ف. (۱۳۸۷)، فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، بهار ۱۳۸۷؛ ۷(۲۸): ۳۵-۵۶.
- شریفیان ثانی، م. و ملکی سعیدآبادی، ا. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی به مثابه یک سیستم پیچیده، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، زمستان ۱۳۸۵؛ ۳(۲۳): ۴۵-۶۵.
- غفاری، غ. و انق، ن. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره اول، شماره اول، بهار: ۱۵۹-۱۹۹.
- غیوری، م. و جعفری، ر. (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی و دموکراسی، رابطه متقابل یا یکسویه، پژوهشنامه علوم سیاسی، پاییز ۱۳۸۷؛ ۳(۴) (۱۲): ۲۰۹-۲۳۸.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹)، پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن (مترجم غلامعباس توسلی)، چاپ اول، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان.
- فیضی، ط. و گرامی پور، م. (۱۳۸۷)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر فرهنگ سازمانی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۷؛ ۷(۲۹): ۲۲۳-۲۵۲.
- فیروزآبادی، س. و ایمانی جاجرمی، ح. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در کلان شهر تهران، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، زمستان ۱۳۸۵؛ ۶(۲۳): ۱۹۷-۲۲۴.
- قاسمی، و. و ادیبی، س. و آذربایجانی ک. و توکلی، خ. (۱۳۸۹)، رابطه سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی بهار ۱۳۸۹؛ ۱۰(۳۶): ۲۷-۶۰.
- محسنی، م. (۱۳۷۹)، بررسی آگاهی، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی کشور.
- معینی، م. و تشکر، ز. (۱۳۸۱)، نگاهی به سرمایه اجتماعی و توسعه، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۱؛ ۱(۴): ۲۵-۴۲.
- وبستر، آ. (۱۳۸۱)، درآمدی بر جامعه‌شناسی توسعه (ترجمه امیر حسین اصغری)، تهران، کوهسار.

- ورسلی، پ. (۱۳۷۳)، *جامعه‌شناسی مدرن* (ترجمه حسن پویان)، تهران، چاپ پخش.
- وینر، م. (۱۳۵۴)، *نوسازی جامعه* (ترجمه مقدم مراغه‌ی)، تهران، فرانکلین.
- هریسون، پ. (۱۳۶۴)، *درون جهان سوم* (ترجمه شاداب وجدی)، تهران، فاطمی.
- Allik, J. and Realo, A. (2004), Individualism-Collectivism and social capital, **Journal of Cross Cultural Psychology**, Vol. 35, No. 1, Pp. 290-490.
- Anheier, H. K. and Room, F. P. (1995), Forms of Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography, **American Journal of sociology**, Vol. 100, No. 4, Pp: 59-903.
- Bourdieu, P. (1986), The Forms of Capital, in J. G. Richardson son. **The handbook of theory and research for sociology of education**, New York, Greenwood press.
- Coleman, J. S. (1990), Social capital in the creation of human capital, **American Journal of Sociology**, 94, Pp: 95-120.
- Comte, A. (1973), *System of Positive Polity*, New York: Burt Franklin.
- Durkheim, E. (1964), **The division of labor in society**, New York, press.
- Fukuyama, Francis (1999), "Social Capital and Civil society", IMF conferences on second Generation Reforms, www. IMF.com \base.
- Prepared for delivery at IMF \social capital and civil society. Htm.
- Giddens, A. (1989), **Sociology**, Cambridge polity press.
- Giddens, A. (1991), **The consequences of modernity**, Stanford, Stanford university press.
- Hofstede, G. H. (2005), **Culture and organization**, USA, McGraw.
- Inglehart, R. and Baker, W. E. (2000), Modernization, culture change, and the persistence of traditional values, **American sociological Review**, Vol. 65, February, Pp19-47.
- Kawachi, I. (2001), Social Capital for Health and Human Development, **The Society for International Development**, Vol. 44, pp. 31-32.
- Lerner, D. (1964), **The Passing of Traditional Society**, Free press, New York.
- Manohar, P. (2006), "Social, Capital?", **The Social Science Journal**, Vol. 31, p. 215.
- Marx, K. (1967), *Capital*, Vol. 1, 2, 3. New York, **International publishers**.
- Moore, B. (1963), **Social Change**, Englewood Cliffs.
- Parsons, T. (1966), **Societies**. Englewood Cliffs, N Durkheim. J. : Prentice- Hall.

- Peepa, N. and Micheal, F. C. (2001), "A Dimensional Approach to Measuring social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory", **Current Sociology**, Vol. 49, No. 2 , pp. 59.
- Putnam, R. (1993), **Making democracy work: Civic traditions in modern Italy**, Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000), **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**, New York, Simon and Schuster.
- Schwartz, V. (1997), **Culture Identity in Tveisionntieth country china**, Sociological Abstract.
- Schwartz, Sh. H. (2006), **Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications**, The Hebrew University of Jerusalem.
- Schwartz, H. Sh. and Galit, S. (2000), Value consensus and importance Across-National study, **Journal of cross-culture Psychology**, Vol. 31, No. 4, July, Pp: 465-497.
- Silisianen , M. (2000), Two Concept of Social Capital: Bourdieu VS Putnam, **ISTR fourth international conference**, July, Pp: 5-7.
- Vanpeth, J. and Scarbrough, E. (1995), **Impact of value**, New York, Oxford Press.
- Weber, M. (1978), Anticritical last word on spirit of capitalism (translate David, Wallace, A), **American Journal of sociology**, 83.